SUBSTANTIALISTISCHE WINSTOPVATTINGEN EN DE FISCUS

door Prof. Dr. J. L. Mey

1. Op 26 juni 1958 heeft de Vereniging voor Belastingwetenschap een commissie ingesteld, welke tot taak gesteld kreeg de mogelijkheden te onderzoeken van de toepassing van substantialistische winstopvattingen op fiscaal terrein.

De commissie, wier rapport onlangs is gepubliceerd als Geschrift no. 103 van de Vereniging voor Belastingwetenschap, heeft zich bij de vervulling van haar taak beperkt tot het fiscale winstbegrip in het algemeen en de bepaling van de fiscale jaarwinst. Zij heeft daarbij echter tevens aandacht geschonken aan de problemen van administratief- en controle-technische aard, welke zich bij de toepassing van deze winstopvattingen bij de fiscale winstbepaling kunnen voordoen.

Hoewel de commissie haar taak heeft begreend, heeft zij deze niettemin tot op zekere hoogte breed opgevat. Zij heeft niet alleen aandacht geschonken aan de micro-economische betekenis van belastingheffing naar de winst, maar zich ook in de macro-economische invloeden daarvan verdiept. Waar anderen zich bij de bespreking van dit rapport met deze laatste invloeden zullen bezighouden, willen wij ons slechts tot de micro-economische, in dit geval synoniem met de bedrijfs-economische problemen, die in het rapport aan de orde worden gesteld, bepalen.

Het verdient naar onze mening aanbeveling hiervoor niet de vorm van de boek-bespreking te kiezen, maar aan de beschouwingen van de commissie een artikel te wijden. In de eerste plaats lijkt ons dit Rapport niet alleen gezien de samenstelling der commissie daarvoor belangrijk genoeg, een artikel leent zich, en dit is onze tweede overweging, gemakkelijker tot een discussie over de in het Rapport aan de orde gestelde problematiek.

2. De commissie heeft zich niet begeven in de vraag welk systeem „uit algemeen wetenschappelijk oogpunt (bv. met het oog op een betere theoretische fundering) de voorkeur zou verdienen”. Indien zij dit wel zou hebben gedaan, zou zij wellicht tot de conclusie gekomen zijn dat van een voorkeur voor één of meer der behandelde systemen uit algemeen wetenschappelijk oogpunt moeilijk sprake kan zijn.

Niettemin zou het zich verdiepen in de aard en de functie van de winst zijn nut gehad kunnen hebben. De aanbevelingen van de commissie zouden er mogelijk minder pragmatisch en incidenteel van karakter door zijn geweest.

Wat de commissie thans aanbeveelt, we zullen hierop later nog terugkomen, is een geheel van regelingen, die onder bepaalde omstandigheden ongetwijfeld nuttig kunnen werken, onder andere daarentegen minder gewenst kunnen zijn. Haar voorstellen staan dan ook bepaald achter bij een consequente toepassing van de ver-vangingswaardetheorie op het probleem van de winstbepaling.

Laten wij thans echter de resultaten waartoe de commissie na een studie van ruim twee jaar is gekomen eens nader bezien. We vinden haar conclusies samengevat op blz. 30 van het geschrift.

„De . . . geadviseerde maatregelen kunnen als volgt worden gerubriceerd:

- (1) de totale winst worde berekend met uitschakeling van de veranderingen in de geldwaarde;
- (2) de jaarlijkse winst worde berekend met inachtneming van:

- a. het ijzeren-voorraadstelsel en een indexatie van de jaarlijkse afschrijvingen,
- b. in daartoe leidende gevallen, een aanvullende correctie terzake van veranderingen in de geldwaarde."

De bepaling van de totale winst is van betekenis voor hetgeen in fiscale kringen de eindafrekening pleegt te worden genoemd. Onder de totale winst wordt verstaan „al hetgeen in guldens gerekend meer wordt genoten dan oorspronkelijk aan kapitaal (vermogen J. L. M.) is ingebracht, ongeacht de waardeveranderingen, die de munteenheid kan hebben ondergaan", zo zegt het de Leidraad bij de Wet Belastingherziening 1950. Bij de fiscale eindafrekening, de afrekening indien de onderneming wordt geliquideerd, of althans in de bestaande vorm ophoudt te bestaan, wordt nagegaan in hoeverre er ondanks de periodiek plaatsgehad hebbende en belast zijnde winstuitkeringen nog meer vermogen in de onderneming aanwezig is dan oorspronkelijk werd ingebracht. Dit meerdere wordt volgens een speciaal tarief belast.

De belastingwetgeving gaat hier dus blijkbaar van de gedachte uit, dat een onderneming eigenlijk niets anders is dan een hoeveelheid guldens, op een zeker moment in bepaalde bedrijfsmiddelen geïnvesteerd, maar vroeg of laat weer tot guldens wordend. „Guldens zijt gij en tot guldens zult gij weerkeren" zo schijnt de fiscus tot de onderneming te zeggen. Het is overigens merkwaardig dat de commissie de idee van de eindafrekening, die gezien de moderne verhoudingen in de fiscale wetgeving een veel te grote rol speelt, zonder meer aanvaardt.

De commissie wenst nu dat bij deze eindafrekening wel rekening wordt gehouden met „de waardeveranderingen die de munteenheid kan hebben ondergaan". Zij zou de hierboven aangehaalde definitie van de Leidraad aldus willen wijzigen, dat als tijdens de levensduur van een bedrijf genoten winst wordt aangemerkt al hetgeen in guldens gerekend meer wordt genoten dan oorspronkelijk aan kapitaal is ingebracht, met dien verstande dat ingeval van veranderingen van de geldwaarde een zodanige herleiding plaats vindt dat met guldens van dezelfde koopkracht wordt gerekend. De koopkrachtherleiding zal op basis van een officieel vastgesteld indexcijfer dienen te geschieden.

De commissie handhaaft dus in beginsel voor de eindafrekening wel het standpunt van de fiscale wetgever, zij zoekt slechts de guldens bij de aanvang van de onderneming en die welke tussentijds zijn ingebracht te herleiden tot guldens gezegd bij het einde van haar levensduur.

Uitgangspunt voor een verantwoorde jaarwinstbepaling zal nu volgens de commissie een juiste opvatting van de totale winst moeten zijn.

Zij motiveert dit door op te merken dat de jaarwinstberekening ten doel heeft vast te stellen welk deel van de totaalwinst aan enig jaar dient te worden toegerekend. In principe zouden daarom bij de jaarwinstbepaling dezelfde maatstaven gelden als voor de bepaling van de totale winst van de eindafrekening dus. Bij de jaarwinstbepaling gaat het echter om een bedrijf dat in stand gehouden moet worden. Om die reden zullen ook de materiële activa na de winstonttrekking intact moeten blijven. Hiervoor zullen dus eveneens voorzieningen moeten worden getroffen.

Aldus worden bij de jaarwinstbepaling twee groepen van voorzieningen noodzakelijk, nl. die met betrekking tot de materiële activa en die ten behoeve van het

eigen vermogen. Zonder opgaaf van redenen en min of meer in strijd met haar uitgangspunt geeft de commissie prioriteit aan de eerste groep en ziet de tweede als aanvullend. Zij ziet deze aanvulling vooral als wenselijk omdat bedrijven met veel activa in de geldsfeer in hun jaarwinstbepaling de invloed van geldwaardeveranderingen anders niet voldoende zouden kunnen uitschakelen. Bovendien zouden deze bedrijven het risico kunnen lopen dat in tijden van geldontwaarding bij de slotafrekening, zoals de commissie zich die voorstelt althans, niet verrekenbare verliezen ontstaan.

De voorzieningen met betrekking tot de materiële activa kunnen worden gesplitst in voorzieningen ten behoeve van handelsvoorraden (grond- en hulpstoffen en gerede produkten) en voorzieningen voor duurzame produktiemiddelen.

Voor de eerste groep van voorzieningen beveelt de commissie het ijzeren-voorraadstelsel aan. De wijze waarop zij dit stelsel wenst toe te passen wijkt in bepaalde opzichten af van de gebruikelijke methode. Hierop zal in het vervolg worden teruggekomen. Wat de tweede groep aangaat worden twee alternatieven genoemd en wel correctie van de jaarlijkse afschrijvingen door middel van indexcijfers of toepassing van het ijzeren-voorraadstelsel ook op deze categorie van activa. Zij heeft echter een duidelijke voorkeur - voornamelijk op praktische gronden - voor de indexcijfer-methode. De commissie doet ook harerzijds een poging om het begrip ijzeren of normale voorraad een zodanige inhoud te geven, dat deze ook inderdaad kan worden bepaald. Het is die voorraad goederen welke voortdurend of met zekere onderbrekingen voor het bedrijfsproces nodig is. Die voorraad zal men in principe moeten afleiden uit factoren als omzetgrootte, produktiecapaciteit, omzet- en produktiespreiding, levertijden, e.d. Blijkbaar weet zij echter geen raad hoe al deze criteria te hanteren; voor de praktijk althans zal naar haar mening de werkelijke voorraadpositie, mits op een aantal tijdstippen bepaald, als basis voor de vaststelling van de normale voorraad kunnen dienen, een uitspraak die ons maar weinig kan bevredigen. Wat is hier bedoeld? Wil de commissie de werkelijke voorraadpositie op een aantal tijdstippen bepalen en dan het gemiddelde daaruit als de ijzeren-voorraad aanmerken op basis waarvan in de komende jaren de winst dient te worden bepaald. Dit zou lijken op een variant op het Liefstinck-stelsel van 1951. Een andere interpretatie van de voorstellen der commissie zou kunnen zijn, dat men jaarlijks de voorraad bepaalt aan de hand van de voorraadpositie op verschillende tijdstippen van het jaar en aldus komt tot een gemiddelde voorraad die buiten de winstbepaling gehouden wordt. Wat dient er in dat geval te gebeuren met het verschil tussen deze voorraad en die van het voorafgaande jaar?

Afgezien van het feit dat niet alle factoren die de commissie noemt - omzetgrootte, produktiecapaciteit, omzet- en produktiespreiding, levertijden, e.d. - op de grootte van de noodzakelijke of ijzeren-voorraad invloed behoeven uit te oefenen, moeten we constateren dat haar aanbevelingen hier wel uiterst vaag zijn.

Evenmin bevredigend is hetgeen de commissie opmerkt over de keuze tussen economische en technische voorraad. In bedrijven met een omvangrijke voorraad van veelsoortige artikelen zal doorgaans de technische voorraad de normale voorraad bepalen, in andere gevallen zal mogelijk rekening moeten worden gehouden met reeds bestelde doch nog niet ontvangen goederen. In het algemeen zullen overigens „op de normale voorraad lopende verkooporders niet in aftrek moeten worden gebracht.” In op bestelling werkende bedrijven voor welke de onderhan-

den werken geheel door de afnemers plegen te worden gefinancierd zullen deze onderhanden werken echter geen onderdeel van de normale voorraad kunnen uitmaken.

Deze uitspraken lijken ons weinig logisch, welke indruk moeilijk kan worden weggenomen omdat de commissie ze niet motiveert. Bovendien kan aan de bevoordelingen waarin ze zijn vervat moeilijk een objectieve inhoud worden gegeven.

Onverklaarbaar is deze vaagheid en dit gebrek aan consistentie niet. De commissie heeft kennelijk, gezien haar betrekkelijk heterogene samenstelling, veel moeite gehad om te komen tot uitspraken die voor al haar leden aanvaardbaar waren, maar die juist daardoor de eenheid van conceptie missen.

Laat ons echter thans zien hoe de commissie zich de toepassing van de substantialistische winstopvatting op duurzame produktiemiddelen voorstelt.

Allereerst de indexcijfer-methode, systeem van „indexatie” noemt de commissie haar. Deze methode houdt in dat de jaarlijkse afschrijvingen worden herberekend op basis van de vervangingswaarde. Dit gebeurt dan door voor de prijzen dezer produktiemiddelen indexcijfers te bepalen, welke aangeven hoe de prijs zich t.o.v. de basisperiode heeft gewijzigd.

Wijzigingen in de vervangingswaarde als gevolg van techniekverbetering moeten volgens de commissie daarbij buiten beschouwing blijven. Ook hier zal men de lezer moeten adviseren: „Frag nicht warum!”.

Op zich is het allerminst vanzelfsprekend dat als men een „systeem van indexatie” van specifieke prijswijzigingen voorstaat men daarbij prijswijzigingen tengevolge van technische ontwikkeling expliciet uitschakelt, afgezien nog van het feit dat dit weer tot allerlei moeilijk te ontwarren knopen aanleiding geeft.

De indexatie biedt geen oplossing voor de langzamerhand berucht wordende inhaalafschrijvingen.¹⁾ De commissie vreest ook dat bij specifieke prijsdaling dan winst wordende bedragen onbelast zullen blijven.

Deze nadelen vloeien voort uit het ontbreken van een normale voorraad duurzame produktiemiddelen. Op grond daarvan zou de commissie de voorkeur aan de toepassing van het ijzeren-voorraadstelsel willen geven. De wijze waarop zij zich die toepassing voorstelt toont echter wel aan, dat behalve in het geval van de „evenage distribution” dit in de praktijk op grote moeilijkheden zou stuiten. De grootste moeilijkheid ligt hier in het op een enigszins aanvaardbare wijze bepalen van het praktisch steeds aanwezige manco. Hoe de commissie zich voorstelt dat zulks zou kunnen gebeuren moge blijken uit de volgende aan haar Rapport ontleende uiteenzetting.

Uitgaande van een bepaald basis-prijsniveau vraagt zij zich af hoe de boekwaarde der duurzame activa zich zal ontwikkelen in een aantal komende jaren (bv. 10 jaar). De hoogste boekwaarde in die periode zou dan de normale voorraad vormen „waaraan op elke afzonderlijke balansdatum een eventueel manco kan worden afgemeten”. Dit manco dat in eerste instantie in prijzen van de balansperiode is uitgedrukt wordt dan weer met behulp van dezelfde indexcijfers als voor de correctie op de jaarafschrijving in het eerder beschreven systeem werden gebezigd, gecorrigeerd.

De willekeur die in dit systeem besloten is behoeft naar onze mening niet nader

¹⁾ Zie de polemiek tussen H. J. van der Schroeff en B. Boomsma in M.A.B. 1959/1960.

beklemtoond te worden. Waarom zou het maximum dat de boekwaarde na een willekeurig aantal jaren bereikt nu juist beslissend zijn voor het manco in elk der daartoe behorende jaren. De gedachtengang van de commissie is, afgezien van de betrekkelijke ingewikkeldheid van haar toepassing, wel curieus te noemen, maar lijkt ons althans zonder nadere motivering niet serieus te nemen.

3. Na haar beschouwing over de mogelijkheid van toepassing van substantialistische opvattingen op de winstbepaling die wij hierboven in het kort en voorzien van enig critisch commentaar hebben weergegeven, treedt de commissie in de beantwoording van de vraag of deze toepassing wenselijk is. Het mag misschien enige verwondering baren dat de commissie zich daarvan eerst in het vijfde hoofdstuk van haar Rapport rekenschap gaat geven. Stellen wij ons voor dat zij deze vraag ontkennend zou moeten beantwoorden! Al haar voorafgaande arbeid ware dan voor niets geweest.

Wie de weergave van de gedachtengang van de commissie tot nu toe heeft gevolgd zal die mogelijkheid intussen niet zeer waarschijnlijk achten. Ook in de voorafgaande hoofdstukken heeft de commissie er geen twijfel over laten bestaan dat zij de toepassing van substantialistische winstopvattingen gewenst acht.

De bedoeling van de commissie is hier slechts bezwaren van algemeen-economische aard, zowel als bedenkingen vanuit het standpunt van fiscale rechtvaardigheid te weerleggen.

Waar de beoordeling van de behandeling van deze kanten van het vraagstuk aan anderen is toevertrouwd willen wij op dit gedeelte van het Rapport niet nader ingaan. Alleen zij ons de opmerking vergund, dat de commissie niet ingaat op het vaak in kringen van bedrijfseconomen gehoorde argument dat de voorraad in de conjunctuur als een „built-in stabilizer” werkt en dat de toepassing van de vervangingswaarde-theorie of van substantialistische winstopvattingen deze functie van de voorraad teniet doet. Dit argument lijkt ons sterker dan die waartegen de commissie te velde trekt en die inderdaad vrij gemakkelijk kunnen worden ontzenuwd. De reden waarom dit argument niet besproken werd kan intussen liggen in de overweging dat de voorraad in deze gedachtengang in eerste instantie als stabiliserend t.a.v. de prijzen wordt beschouwd. Overigens lijkt een winstbepaling op substantialistische basis moeilijk verenigbaar met een prijsbepaling op nominalistische.

Het is voorts naar onze mening merkwaardig dat de commissie bij de bespreking van de bezwaren tegen de substantialistische winstopvattingen voorbijgaat aan de oorzaken van de prijsveranderingen. Naar door ons meermalen werd betoogd moet bij de beoordeling van de invloed van prijsveranderingen op de winst onderscheid worden gemaakt tussen prijsveranderingen die hun oorsprong vinden bij het geld en die welke in oorzaken bij de goederen gelegen zijn. Voorts dient onderscheid te worden gemaakt tussen wijzigingen in het algemeen prijsniveau en wijzigingen in prijzen van bepaalde categorieën van goederen. Door deze onderscheidingen niet in het oog te houden heeft de commissie zich wel wat te gemakkelijk van de bezwaren tegen de toepassing van substantialistische winstopvattingen afgemaakt. Op zichzelf is het haar goed recht op deze bezwaren dieper of minder diep in te gaan. Doet zij dit laatste dan make zij zich geen illusies de bezwaarden van hun ongelijk te hebben overtuigd.

De behandeling van het argument dat bij toepassing van het substantialisme

fiscaal gediscrimineerd wordt ten ongunste van trekkers van vaste inkomens kan naar mijn mening niet geheel bevredigend worden genoemd. De commissie constateert hier dat het na eliminering van schijnwinsten voor de ondernemers zelve ter beschikking komende winstbedrag op geheel dezelfde basis wordt bepaald als het inkomen van andere categorieën van inkomstenstrekkers. „Het wordt in guldens van geheel dezelfde waarde uitgedrukt en is op dezelfde wijze als het inkomen van anderen onderworpen aan de nadelige invloed van prijsstijgingen.” Inderdaad wordt er niet gediscrimineerd bij de bepaling van het als belasting van de winst te heffen bedrag. Hiervoor zou ook weinig aanleiding zijn. Dergelijke discriminaties beperken zich tot bijzondere gevallen maar strekken zich niet uit over op normale wijze verworven inkomens. Waar het om gaat is dat men een discriminatie aanwezig acht bij de vaststelling van de winst indien dit op substantialistische basis geschiedt.

4. In een volgend hoofdstuk verdiept de commissie zich in het vraagstuk van de toepassing der door haar aanbevolen maatregelen, terwijl zij haar Rapport afsluit met een voorbeeld van een fiscale jaarwinstbepaling voor een gefingeerd geval. Op zichzelf is dit alles zeer te waarderen en voor degenen die het rapport bestuderen zeer instructief.

Ook hier willen wij ons, evenals in de bespreking van de voorafgaande hoofdstukken, tot enkele opmerkingen beperken.

Laten we ons eerst bezighouden met de toepassing door de commissie van het ijzeren-voorraadstelsel. De commissie ziet terecht ernstige bezwaren in de traditionele toepassing van het ijzeren-voorraadstelsel, indien de voorraad uit verschillende soorten en qualiteiten van artikelen bestaat, waarin onderlinge verschuivingen voorkomen.

Zij meent deze bezwaren echter te kunnen ondervangen door de toepassing van het ijzeren-voorraadstelsel op het gebruik van indexcijfers te baseren. „De normale voorraad dient dan in plaats van in eenheden te worden uitgedrukt in guldens van het basistijdstip.” Strikt genomen is dit laatste volledig met het beginsel van de ijzeren-voorraad in strijd. Een ijzeren-voorraad is altijd een hoeveelheid nimmer een geldbedrag. Immers dat is juist wat het substantialisme van het nominalisme onderscheidt. Ook al heeft men groepen van goederen gevormd, waarvan aangenomen mag worden dat de prijzen zich in dezelfde richting bewegen dan wordt het toch moeilijk om het ijzeren-voorraadbeginsel toe te passen als men aanneemt dat binnen de groep verschuivingen optreden. Men zal er dan niet buiten kunnen, in tegenstelling tot hetgeen de commissie blijkbaar meent, hierin een economische vervanging te zien.

Voor het geven van een hanteerbare inhoud aan dit laatste begrip, hetgeen door de commissie eerst in een volgende paragraaf wordt beproefd - zoals we gezien hebben werd zij met het vraagstuk reeds onmiddellijk bij haar toepassing van het ijzeren-voorraadbeginsel geconfronteerd - doet de commissie in haar Rapport verschillende methoden aan de hand die, zoals uit de gegeven voorbeelden blijkt, tot zeer verschillende uitkomsten leiden, zonder dat zij aangeeft welke oplossing de juiste is.

Het getuigt van een nogal „vermetel vertrouwen” indien zij daarna opmerkt „uit het bovenstaande moge blijken dat de commissie een bevredigende oplossing

van het probleem der economische vervanging technisch mogelijk acht." Men zou eerder geneigd zijn te menen dat op grond van hetgeen de commissie hier heeft naar voren gebracht het probleem der economische vervanging onoplosbaar is.

Hierbij komt nog dat de verschillende oplossingen die de commissie aan de hand doet op zeer willekeurige veronderstellingen zijn gebaseerd.²⁾

Na hetgeen in het voorgaande over de vermogenscorrectie reeds werd medegedeeld kunnen we over de wijze waarop de commissie zich deze praktisch denkt kort zijn.

In de eerste plaats kan worden opgemerkt, dat, alweer zonder nadere motiveering, de bekende indexcijfers van gezinsverbruik en van groothandelsprijzen niet bruikbaar worden geacht. De mogelijkheid wordt geopperd voor deze vermogenscorrectie een nieuw indexcijfer te berekenen echter zonder daarbij aan te geven op welke prijzen dit zou moeten worden gebaseerd en hoe het zou moeten worden berekend.

Het hanteren van een vermogenscorrectie bij de slotafrekening is als men over een betrouwbaar indexcijfer voor het algemeen prijsniveau beschikt betrekkelijk eenvoudig.

Bij de jaarwinstbepaling wil de commissie die vermogenscorrectie eveneens een rol laten spelen en wel door haar te vergelijken met de vermogenstoe- of afname die uit herwaardering van ijzeren-voorraden en duurzame produktiemiddelen voortvloeit.

„Indien nu de stand van de algemene vermogenscorrectie de som overtreft van de uit de creditzijde van de winstbepalende balans blijkende rekeningen „herwaarderingsrekening voorraden”, „herwaarderingsrekening afschrijvingen” en „niet-gerealiseerde waardetoenemingen”³⁾, blijkt, dat het oorspronkelijk geïnvesteerde en later met gemaakte winsten toegenomen c.q. met onttrekkingen afgenomen vermogen door de geldwaardeveranderingen is aangetast. Het is dan in het kader van de aanbevolen maatregelen nodig in zoverre een correctie op de berekende jaarwinst toe te passen.”

Men herkent hier de gedachte dat winst tegelijkertijd zowel kapitaalsurplus als vermogenssurplus moet zijn om als zodanig te kunnen worden aangemerkt.

5. Hoewel wij op enkele punten reeds critiek op het werk der commissie hebben gegeven hebben wij ons in hoofdzaak bepaald tot het weergeven van de hoofdlijnen der in het rapport tot uiting komende gedachtengang. Thans willen wij deze laatste aan een meer algemene critische beschouwing onderwerpen.

Het wil ons voorkomen dat de grootste moeilijkheden die de commissie heeft ondervonden bij haar pogingen de substantialistische winstopvattingen voor fiscale toepassing geschikt te maken gelegen zijn in het feit dat er eigenlijk tweërlei substantialisme bestaat, nl. een substantialisme dat de handhaving van een gegeven kapitaalgoederencomplex beoogt en één dat de handhaving van de eenmaal in de onderneming geïnvesteerde koopkracht voorstaat.

²⁾ Voorzover deze oplossingen zijn ontleend aan de beschouwingen van J. C. Brezet in „De Naamloze Vennootschap” van november en december 1959 zie men mijn critiek daarop in hetzelfde tijdschrift van juli 1960.

³⁾ Deze laatste voortvloeiende uit de „opwaardering” terzake van waardeveranderingen, die zich bij duurzame produktiemiddelen en eventuele andere activa hebben voorgedaan sinds de invoering van het systeem der vermogenscorrectie.

De eerste gedachte baseert zich op de noodzaak tot handhaving van de continuïteit in het productieproces der bedrijfshuishouding. Hiertoe is de handhaving van een bepaald kapitaalgoederencomplex slechts een middel, doel is de handhaving van de door de bedrijfshuishouding opgewekte inkomensstroom ongeacht of men die als bruto-koopkrachtstroom of als toegevoegde-waardestroom opvatten wil.

De tweede gedachte ziet in de bedrijfshuishouding niet in de eerste plaats de cel der voortbrenging die haar aandeel in het totale maatschappelijke inkomen zal dienen te handhaven op straffe van anders te zullen worden uitgeschakeld. Zij ziet in de bedrijfshuishouding niets anders dan een hoeveelheid koopkracht, die ten behoeve van haar bezitters rendabel moet worden gemaakt.

Het zijn deze twee vormen van substantialisme die de commissie aaneen heeft willen smeden, twee vormen die echter weinig met elkaar gemeen hebben. Slechts in de tweede gedachtengang past, evenals in het nominalisme, de slotafrekening als uitgangspunt van de winstbepaling. In de eerste is er in het algemeen van een slotafrekening geen sprake omdat van continuïteit wordt uitgegaan, zodat er normaliter geen slot is, althans geen voorzienbaar slot. Had men consequent de eerste gedachtengang gevolgd dan zou men bij de winstbepaling slechts de noodzaak van de handhaving van een bepaald kapitaalgoederencomplex als middel tot inkomenshandhaving hebben gezien. Het is oneigenlijk om in deze opvatting de jaarwinstbepaling onder invloed van een slotafrekening te brengen. Wordt onverhoopt de onderneming geliquideerd dan zal het van de liquidatie-opbrengsten afhangen of er over de periode lopende vanaf de laatste normale jaarwinstbepaling tot aan de liquidatie nog belasting verschuudigd zal zijn. Zij die hun geldmiddelen in het kapitaalgoederencomplex van een bedrijfshuishouding steken aanvaardden daarmee alle gevolgen van vergroting of vermindering van de koopkracht der zo geïnvesteerde middelen. Er is dan ook niet in te zien waarom een ontwikkeling van de koopkracht van het geld in de specifieke kapitaalgoederen der betrokken bedrijfshuishouding geïnvesteerd zou moeten worden gecorrigeerd, als zij afwijkt van de ontwikkeling van de koopkracht van het geld in het algemeen. De gedachte in het rapport van de commissie om kapitaalwaardecorrectie en vermogenscorrectie bij de winstbepaling aan elkaar te koppelen achten wij dan ook irrationeel.

Aanvaardt men de continuïteitsgedachte als uitgangspunt bij de jaarwinstbepaling dan heeft vermogenscorrectie geen zin. Gaat men uit van de gedachte dat er in de onderneming slechts sprake is van rendabel maken van geïnvesteerd vermogen dan is kapitaalwaarde-correctie niet gemotiveerd.

Naar mijn mening kunnen in de jaarwinstbepaling ongeacht of hier nu sprake is van een winstbepaling ten behoeve van de fiscus of van een winstbepaling ter beantwoording van de vraag wat eventueel ten behoeve van aandeelhouders of andere deelgerechtigden aan de bedrijfshuishouding zou kunnen worden onttrokken, beide uitgangspunten niet tezamen kunnen worden gehanteerd. Ziet men in de bedrijfshuishouding slechts een middel om een bepaald vermogen ten behoeve van de eigenaren rendabel te maken, dan is alleen een vermogenscorrectie op zijn plaats. Het is echter niet voor betwisting vatbaar, dat dit gezichtspunt verouderd is en niet meer passend voor het moderne bedrijfsleven. Ziet men de bedrijfshuishouding als een zelfstandig economisch subject, waarin een meer of minder groot aantal personen samenwerken aan een gemeenschappelijk doel, ten einde daardoor een aandeel in het maatschappelijk inkomen te verkrijgen, een standpunt dat meer

en meer zowel in kringen van wetenschap als praktijk wordt gehuldigd, dan heeft alleen de vraag: hoe wordt de continuïteit van de bedrijfshuishouding en van de door haar opgewekte inkomensstroom verzekerd, betekenis.

Hoogstens kan men in het kader van deze beschouwingen zich afvragen of, indien door specifieke of algemene prijsdaling de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen, dus de solvabiliteit, ongunstiger geworden is, deze verhouding door winstinhouding moet worden hersteld. Dit is een vraag van financieringsbeleid, aangezien die verhouding ook op andere wijze zou kunnen worden verbeterd. Overigens is het duidelijk dat niet elke solvabiliteitsvermindering tot een financiële ingreep behoeft te leiden. Er treden in talloze ondernemingen meer of minder geprononceerde fluctuaties in de solvabiliteit op, zonder dat men tot nemen van bijzondere maatregelen overgaat of moet gaan. Overigens kan worden opgemerkt, dat de vermogenscorrectie, die slechts het zgn. eigen vermogen betreft, in tijden van prijsdaling veelal niet voldoende zal zijn om de solvabiliteitsvermindering te dekken. Wordt niet met vreemd vermogen gefinancierd, dan heeft de vermogenscorrectie geen zin. Menen vermogensverschaffers dat hun vermogen in de onderneming door specifieke prijsdalingen is aangetast, dan belet niets hen hierin door winstinhouding te voorzien. Van de andere kant behoort als er belasting van de winst wordt geheven niets de fiscus ervan te weerhouden ook van die voorziening belasting te heffen. Waarom zou men in een fatsoenlijk land een premie op solvabiliteitshandhaving stellen?

We zouden in dit kader nog een andere opmerking willen maken. De vermogenscorrectie heeft in het kader van de voorstellen der commissie alleen actualiteit indien de specifieke prijsdaling meer geprononceerd is dan de algemene of indien de specifieke prijsstijging minder geprononceerd is dan de algemene. De vraag kan worden gesteld of hetgeen de commissie met haar vermogenscorrectie wil bereiken niet reeds opgevangen zal worden door de economische vervanging. Immers indien zich de bovengenoemde gevallen voordoen zal dit een symptoom zijn van het feit dat de betreffende kapitaalgoederen relatief lager worden gewaardeerd. Daardoor worden zij als vormers van inkomen ook voor de bedrijfshuishouding van minder betekenis en zal de vervanging economisch zich niet meer richten op her-aanschaffing van naar soort en hoeveelheid congruente kapitaalgoederen, maar op hetzij andere, hetzij meer van dezelfde soort. Ook om die reden heeft een vermogenscorrectie naast een op economische vervanging gebaseerde kapitaalwaardecorrectie weinig zin. Het wil ons voorkomen dat de betekenis die de commissie aan vermogenscorrectie wenst toe te kennen mede voortkomt uit een onvoldoende inzicht in de betekenis en de consequenties der economische vervanging. De kapitaalwaardecorrectie betekent tevens een vermogenscorrectie en zoals we gezien hebben een voldoende. Het verdient aandacht dat de commissie die correcties op verschillende vermogensrekeningen tot uitdrukking wil laten komen, al naar gelang de correcties het gevolg zijn van herwaardering van voorraden, van jaar-afschrijvingen en van andere herwaarderingen. Het komt mij voor dat deze onderscheiding op een misverstand berust. Van een onderscheiding komt licht een scheiding en deze zou kunnen betekenen dat bijv. een correctie wegens prijsdaling in voorraden niet afgeboekt zou worden op een creditsaldo van één der andere herwaarderingsrekeningen. Wellicht bedoelt de commissie dit niet, maar dan is het beter de onderscheiding, die overigens ook door verschillende ondernemingen

die de laatste jaren hun balansen op hun vervangingswaarde-basis hebben opgesteld, wordt gemaakt, achterwege te laten.

Eén van onze verdere bezwaren tegen het rapport geldt de hantering van het ijzeren-voorraadbegrip al of niet eveneens toegepast op duurzame produktiemiddelen. Men zal zich bij de toepassing van dit stelsel hebben te realiseren dat we hier als regel met een fluctuerende massa te doen zullen hebben en dat het dus niet aangaat alleen de minimum-positie van de voorraad als ijzeren-voorraad aan te duiden, maar evenmin de maximum-positie. Elke voorraad of we nu te maken hebben met grondstoffen, gerede produkten of werkeenheden van duurzame produktiemiddelen zal normaal fluctueren binnen bepaalde grenzen. Daalt de voorraad beneden de ondergrens dan is er zonder meer sprake van baisse-speculatie, stijgt zij boven de bovengrens dan wordt er à la hausse gespeculeerd. Hoe men die grenzen bepaald wenst te zien is een probleem op zich zelf, men zou hier kunnen denken aan optimale bestel- en produktieseries. Wij wensen dit vraagstuk hier niet aan de orde te stellen.⁴⁾ Waar men zich wel rekenschap van heeft te geven is dat alle voorraden en overige activa als vorderingen en geldmiddelen met elkaar samenhangen en niet als groepen afzonderlijk kunnen worden beschouwd. Heeft op het einde van het boekjaar de voorraad grondstoffen bij normale produktie een bepaald niveau dan correspondeert daarmee een bepaalde voorraad eindprodukten en eventueel ook een bepaalde stand van de debiteurenrekening en de kas. Men zal dit bij een eventuele manco-bepaling wel in het oog moeten houden.

Het is vrijwel ondenkbaar dat bij normale bedrijfsgang alle voorraden op het eind van het boekjaar maximaal zouden moeten zijn en dat dus een manco zou moeten worden geconstateerd in al deze voorraden als die maxima niet aanwezig blijken te zijn.

Soms worden de boekjaren zo gekozen dat de bepaalde voorraden normaliter minimaal zijn. Het is duidelijk, dat het dan dwaasheid zou zijn om manco's te gaan bepalen door vergelijking van de aanwezige met de maximaal benodigde voorraden. Het enige dat moet worden gedaan is nagaan of bij de normale bedrijfsgang straks middelen in voldoende mate beschikbaar zullen zijn, bijv. uit ontvangst van debiteuren e.d., om de voorraden weer tot het dan vereiste peil aan te vullen. Dit laat zich gemakkelijk formuleren, maar het zal praktisch vaak een zeer lastige opgave zijn.

Hetgeen hier opgemerkt wordt voor voorraden grondstoffen en produkten geldt mutatis mutandis ook voor duurzame produktiemiddelen. We hebben al opgemerkt dat de toepassing van het ijzeren-voorraadbeginsel op duurzame produktiemiddelen zoals de commissie zich die voorstelt buitengewoon gekunsteld en willekeurig is. Ook hier gaat het er om vast te stellen of de normale bedrijfsuitoefening de middelen op zal leveren voor vervanging. Naarmate het moment van vervanging verder van ons afligt zal hierover weinig positiefs te zeggen zijn. Het enige en meest voor de hand liggende is hier de correctie der jaarafschrijvingen met een indexcijfer ontleend aan de prijsbeweging der betrokken produktiemiddelen. Als men het complex van produktiemiddelen in de bedrijfshuishouding aanwezig als één geheel kan zien zal hiermee veelal kunnen worden volstaan. Dit geheel vertoont dan althans bij bedrijven die reeds geruime tijd bestaan enigermate de „har-

⁴⁾ Ik verwijs de belangstellende lezer naar mijn door Drs. H. Willems voor het M.A.B. bewerkte voordracht voor het gezelschap van Rotterdamse afgestudeerden: *Panta Rei*, in M.A.B. 1960, no. 3.

monische opbouw" waarvan de commissie gewaagt. Voor bepaalde produktiemiddelen die buiten die harmonische opbouw vallen, als bepaalde gebouwencomplexen of bijzondere installaties zouden dan inhaalafschrijvingen kunnen worden toegepast, althans indien het zich laat aanzien dat de prijsstijging een duurzaam karakter heeft.

6. Tot een samenvattend oordeel over het werk der commissie komend kunnen wij ondanks de critiek die in onze voorgaande beschouwingen besloten ligt, concluderen dat zij niettemin zeer verdienstelijk werk heeft geleverd. Gezien de samenstelling der commissie kon ook bijna niet anders worden verwacht. Dat haar uiteenzettingen en vooral haar aanbevelingen ons niet hebben bevredigd en waar-schijnlijk niemand die er van kennis neemt geheel zullen bevredigen, doet aan dit feit niets af.

Het substantialisme, waartoe ten onrechte door de commissie ook de vervangingswaardetheorie wordt gerekend, in welke vorm ook biedt geen aanvaardbare objectieve grondslag voor de winstbepaling. De vervangingswaardetheorie, mits juist geïnterpreteerd, verschaft althans naar onze mening wel een zodanige basis. Zij is echter niet van zodanige aard dat zij door elke willekeurige belastingambtenaar te controleren is. Het enige op eenvoudige wijze controleerbare systeem van winstbepaling, waarbij enigermate aan de handhaving der kapitaalsubstantie tegemoet gekomen wordt, is ondanks al zijn bezwaren het lifo-stelsel.

De winstbepaling op basis van de vervangingswaardetheorie is echter naar onze mening te subtiel en bevat teveel overwegingen, die slechts door de bedrijfsleiding kunnen worden gevormd, dan dat zij zich in een fiscaal controleerbaar schema laat samenvatten. De commissie, die overigens steeds de indruk geeft of zij de ijzeren-voorraadtheorie voor fiscaal gebruik tracht pasklaar te maken, maar in feite naar een fiscale toepassingsmogelijkheid van de vervangingswaardetheorie zoekt, is daarin dan ook niet geslaagd.

In het bijzonder begrippen als normale voorraad en economische vervanging lenen zich niet om daaraan een zodanige inhoud te geven dat ze fiscaal hanteerbaar zijn. Ook de toepassing van deze begrippen in het schema dat de commissie aanbeveelt zou tot veel rechtsonzekerheid aanleiding geven, evenals dat trouwens reeds thans bij de praktijk der belastingvaststelling het geval is.

Zoals wij bij onderscheidene gelegenheden reeds hebben opgemerkt is het in concreto bepalen van hetgeen aan een bedrijfshuishouding onttrokken kan worden een zaak die alleen de leiding van de bedrijfshuishouding ter hand kan nemen en wel omdat slechts zij en zij alleen daarvoor ook de verantwoordelijkheid kan dragen.

De huidige toepassing van de belastingheffing naar de winst geeft naast teveel rechtsonzekerheid er ook reeds teveel aanleiding toe dat de belastinginspecteur zich mengt in zaken die het beleid der onderneming raken. Zouden we de aanbevelingen van de commissie volgen dan zou dit in nog omvangrijker mate het geval worden.

Het zou daarom aanbeveling verdienen het bedrijfsleven op andere wijze dan naar de winst te belasten. Het werk der commissie toont hoe moeilijk begaanbaar en met hoeveel compromissen bezaaid het pad, dat naar belastingheffing van de winst leidt, is. Het zou niet het minst waardeerbare resultaat van de arbeid der commissie zijn als daardoor het zoeken naar andere wegen om de schatkist in de bedrijfsuitkomsten te doen delen werd gestimuleerd.